दारुबंदीच्या कथा

साने गुरुजी

साधना प्रकाशनाचे मान्यवर लेखक

साने गुरुजी

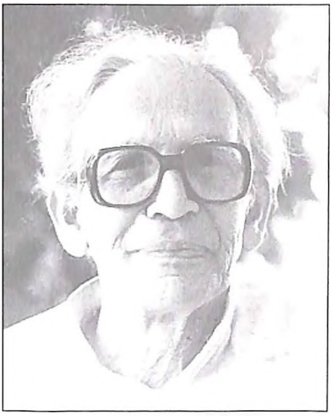

एस. एम. जोशी

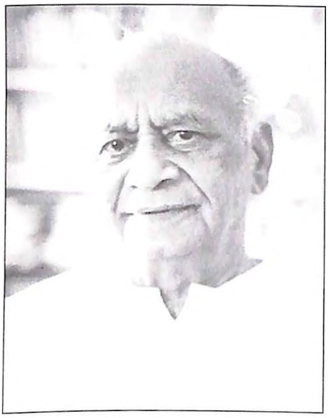

ना. ग. गोरे

बॅ. नाथ पै

वसंत बापट

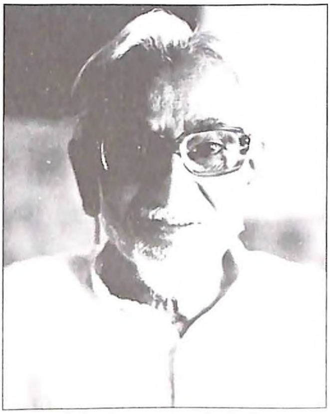

शिरुभाऊ लिमये

दारूबंदीच्या कथा

साने गुरुजी

साधना प्रकाशन, पुणे

दारुबंदीच्या कथा

लेखक : साने गुरुजी

© साधना ट्रस्ट

आवृत्ती दहावी :
१ जानेवारी २००३

प्रकाशक :
साधना प्रकाशन
४३१ शनिवार पेठ
पुणे ४११ ०३०.

मुद्रक :
साधना प्रेस
४३१ शनिवार पेठ
पुणे ४११ ०३०.

मुखपृष्ठ :
शेखर गोडबोले

किंमत रु. १५/-

पहिल्या आवृत्तीचे दोन शब्द

साधना प्रकाशन बापूजींच्या गोड गोष्टींबरोबरच इतरही विधायक कार्याला पोषक असे गोष्टीरूप वाङ्मय प्रसिद्ध करीत आहे. 'साक्षरतेच्या कथा' हे पुस्तक प्रसिद्ध झाले आणि सर्व ठिकाणांहून त्यांना मागणी येत आहे. आज हे दारूबंदीच्या कथा पुस्तक जनतेस देत आहोत. दारूमुळे सुखाचे संसार कसे धुळीस मिळतात, संसारात कसे करुण प्रसंग उद्‌भवतात, ते या पुस्तकातील चार कथांत आहे. पाचवी गोष्ट म्हणजे दारुबंदीची छोटी कहाणी आहे. मला वाटते की, त्रिपुरी-पौर्णिमा हा दिवस महाराष्ट्रभर दारुबंदी-दिन मानला जावा. त्या दिवशी सायंकाळी दारूचे पुतळे मिरवत नेऊन भस्म करावे. मग गावभर आरास करावी. खेळ खेळावे. अशी नवभारताची नवप्रथा पाडली तर छान. त्या दिवशी रात्री दारुबंदीची नाटके व्हावीत. दारुबंदीच्या गोष्टी सांगाव्यात; दारुबंदीचे पोवाडे, गाणी यांचा कार्यक्रम व्हावा. या पुस्तकातील शेवटच्या कहाणीचा हा अर्थ. असो.

साने गुरुजी

अनुक्रम

१. उदार आनंदराव ५

२. दुर्दैवी सीता ११

३. तारक देवता १८

४. सावित्रीचा सुका २४

५. मोदगावची कहाणी ३०

१. उदार आनंदराव

सुरगावचे पूर्वीचे वैभव आज उरले नव्हते. एके काळी ते लहानसे खेडे परंतु गजबजलेले असे. सुरगावचे नाव सर्वांना माहीत. कारण तेथील जमीनदार आनंदराव म्हणजे कर्णाचा अवतार. ते जमीनदार होते परंतु दिलदार होते, उदार होते. पुन्हा त्यांना नाना प्रकारची हौस. गावात रामनवमीचा मोठा उत्सव असे, पुढे मारुतिजन्मही असे, त्या निमित्ताने कथाकीर्तन व्हायचे, कुस्त्या व्हायच्या; जत्रा भरायची. आनंदरावांच्यामुळे या सर्व गोष्टींना शोभा असे. ते खर्च करायला मागेपुढे पहात नसत. अनेकांचे आदरातिथ्य करतील, अनेकांची सोय लावतील.

आनंदरावांकडे घोड्यांची एक जोडी होती. अशी जोडी आसपासच्या पाचपन्नास कोसांत नव्हती. उंच, धिप्पाड, रुबाबदार घोडे; आणि आनंदराव त्या घोड्यांच्या गाडीतून जायचे-यायचे. ते आपल्या गावी परत येताना दोन्ही हातांनी पैसे फेकीत यायचे. रस्त्याच्या दुतर्फा गोरगरीब माणसे त्यांच्या त्या रथाची वाट पाहात बसत. सुरगावला जुनी वेस होती. केवढा उंच

दरवाजा! त्याच्यावर चढून लोक वाट पहायचे. धूळ उडवीत येणारा तो रथ दूर दिसताच नगारा वाजे आणि गोरगरीब गावाबाहेर दुतर्फा जमत. दरवाजाजवळ ही गर्दी असायची आणि आनंदराव यायचे. मुठी भरून पैसे फेकायचे. लोक ते उचलून घेत. असे हे आनंदराव! देवाने त्यांना भरपूर दिले होते आणि त्यांनाही सर्वांना द्यायची बुद्धी होती.

परंतु एकदा ते मुंबईला गेले होते. कोणा लक्षाधीशाकडे उतरले होते. तेथे मोठी मेजवानी होती. मेजवानीत एक पेय होते. कोणते, आहे माहीत? उंची विलायती दारू! आणि आनंदरावांना तेथील बड्या लोकांनी दारूचा पहिला पेला दिला. मुंबईच्या मित्राने त्यांना आणखी काही दिवस ठेवून घेतले. आनंदराव दारूचे भक्त बनले. मुंबईहून जाताना ते उंची दारू बरोबर घेऊन गेले.

आणि आता त्यांना ते व्यसन कायमचे जडले. तलफ येताच ते जिल्ह्याच्या मुख्य ठिकाणी जायचे. अर्देसर शेटजींकडून दारू न्यायचे. ते घरी येताना आता शुद्धीत नसत. पैसे उधळीत येणारा तो उदारांचा राणा, तो आनंदराव आता उरला नव्हता. झिंगलेला आनंदराव चाबकाने घोड्यांना रक्तबंबाळ करीत यायचा.

नशा वाढत चालली, व्यसन बळावत चालले. पैसे पुरत ना. ते सुंदर उमदे घोडे विकले गेले. शेतीवाडी जाऊ लागली. सावकाराचे अपार कर्ज झाले. घरातले दागदागिने, भांडीकुंडी जात चालले. दारूची बाटली! परंतु त्रिभुवनातील सारी संपत्ती तिच्यापुढे तुच्छ ठरते. त्या संपत्तीला ती गिळून टाकते. आनंदराव भिकारी झाले. त्यांच्या अंगावर आता चिंध्या असत. पायांत काही नसे. तो रुबाब, ते तेज, ते वैभव सारे लोपले.

त्यांच्या पत्नीने विहिरीत जीव दिला. कारण सावकार वाड्याचा ताबा घेणार होते. त्या माउलीला ती विटंबना कशी सहन होणार? जेथे मोती वेचले, फुले वेचली, तेथे शेण वेचायची पाळी आली, आणि आईच्या आत्महत्येने मुलगा वामन वेडा झाला. तो आई आई करीत गावोगाव भटकतो.

आनंदराव कोठेतरी बसत, कोठेतरी झोपत. त्यांना घरदार उरले नाही. कधी रस्त्यातून ते अनवाणी जात असायचे. ऊन कडक असायचे. पायांना फोड यायचे. एखादी बैलगाडी जाताना दिसली तर आनंदराव हात जोडून म्हणायचे,

'मला घे रे जरा गाडीत, पाय पोळले रे. घे रे जरा दादा.'

आणि गाडीवानाला दया येई. गाडीवानाच्या डोळ्यांत पाणी येई. हेच ते आनंदराव, उंच घोड्यांची गाडी उधळीत यायचे. पैसे वाटीत यायचे. रस्त्याच्या दुतर्फा गोरगरीब उभे असायचे. गावच्या दरवाजाजवळ तर ही गर्दी असायची! परंतु आज? आज त्याच आनंदरावांना, 'मला घेतो रे गाडीत?' असे दुसऱ्याला हात जोडून विनवावे लागत होते. 'मला देतो रे दिडकी; दे रे एक बिडी,' अशी त्यांना दुसऱ्याजवळ भीक मागण्याची पाळी आली होती.

दारूपायी आनंदरावांचे सारे सारे गेले, त्यांच्या सोन्यासारख्या संसाराची दैना झाली! आणि एके दिवशी मनस्वी थंडी पडली होती. पाण्याचे बर्फ व्हायची वेळ आली होती. आनंदराव कोठे आहेत? त्यांना आहे का निवारा; आहे का पांघरूण? गावाबाहेरच्या मरीमाईच्या देवळात ते होते. ना पांघरायला, ना आंथरायला. थंडीने ते गारठून गेले. आहे का धुगधुगी? आहे का प्राण?

उजाडले. हळूहळू सूर्य वर आला. त्यालाही का थंडी वाजत होती? परंतु आता ऊब आली. लोक बाहेर पडले. गायीगुरे निघाली. पाखरे उडू लागली. कोणीतरी देवळात आले; तो मरीआईच्या पायाशी आनंदराव पडलेले. तो मनुष्य धावतच गावात गेला. सगळीकडे बातमी गेली. सारा गाव देवळाजवळ जमा झाला. कोणी हळहळत होते, कोणाचे डोळे ओले झाले होते.

इतक्यात 'आई कोठे गेली? आई? असे म्हणत वेडा वामन आला. अकस्मात आला. त्याला ती गर्दी दिसली. तो धावत आला.

"माझी आई दाखवा' तो म्हणाला.

"तुझा बाप येथे मरून पडला आहे बघ. जरा शहाणा हो. सोड वेड' कोणी म्हणाले.

वामन वडिलांकडे बघत राहिला. पलंगावर मऊ गाद्यांवर निजणारे आनंदराव, हजारोंना आधार देणारे आनंदराव, गरिबांचा दुवा घेणारे आनंदराव आज तेथे भणंग भिकाऱ्यां-प्रमाणे, अनाथाप्रमाणे मरून पडले होते. शेवटी का जगदंबेच्या पायाजवळ त्यांनी क्षमा मागितली? 'पुढचा जन्म चांगला दे', असे का म्हटले? वामनचे डोळे भरून आले.

'बाबा, तुम्हीही गेलात?' असा टाहो फोडून त्याने पित्याला मिठी मारली. परंतु त्याने अश्रू पुसले. त्याचे वेड गेले. जीवनातील नवीन दालन उघडले. तो जमलेल्या लोकांना, नर-नारींना, लहानथोरांना हात जोडून म्हणाला,

'बंधू-भगिनींनो, माझे वेड गेले. माझी स्मृती आली. माझे हे वडील आज येथे अनाथ दीनाप्रमाणे मरून पडले आहेत. ज्यांनी हजारोंच्या अंगावर पूर्वी पांघरूण घातले, ते आज उघडे राहून थंडीत मेले. आपला गाव सावध होवो. आपल्या गावातही दारूचा

नवीन गुत्ता आला आहे. माझी तुम्हांला प्रार्थना आहे की गावचा गुत्ता दवडा. सुरगावात कधी दारू येऊ द्यायची नाही, असा संकल्प करा. सुरगाव म्हणजे सुरांचा गाव, देवांचा गाव. दारूचे विष येथे नको. प्रेमाचे अमृत येथे पिको. तुम्ही मला अशा प्रतिज्ञेची भीक घालीत असाल तर मी या गावात राहीन, मी जगेन. नाहीतर आईबाप गेले त्यांच्या पाठोपाठ मीही जातो. हे आनंदराव, त्यांचे हे दुःखी मरण, दीनवाणे मरण तुम्हांला सांगत आहे, 'नीट जगायचे असेल तर दारूपासून दूर रहा.' करा, या मृतात्म्याला साक्ष ठेवून प्रतिज्ञा करा.'

सारे गंभीर होते. गावची प्रमुख पंच मंडळी म्हणाली, 'आपल्या गावात दारू नको. सुरगावात कधीही दारू नको. ठरले. आनंदरावांचे उदाहरण जळजळीत निखाऱ्याप्रमाणे सांगत आहे. केवढा मोठा पुरुष, त्यांची काय दशा झाली! या गावात दारू नाही येऊ द्यायची, ठरले ना?' सारे हो म्हणाले.

आनंदरावांची प्रेतक्रिया झाली. वामन गावच्या त्या मरीमाईच्या देवळातच राहतो. तो दारुबंदीवर कीर्तने करतो. स्वतःच्या वडिलांची हकीगत सांगतो. कीर्तनात त्याचे डोळे भरून येतात. श्रोते सद्‌गदित होतात. आणि मग कीर्तनात तो विचारतो, 'नाही ना गावात आणणार दारू? संकल्प करा. हात वर करा.' आणि हजारो हात वर होतात.

तुम्ही सुरगावला गेलात तर तेथे आनंदरावांची ही गोष्ट तुम्हांला ऐकू येईल. वामनही आता जिवंत नाही. त्या आठवणी आहेत. तो जुनाट पडका वाडा आहे. गावाबाहेर ते मंदिर आहे. गावाला पूर्वीची कळा नाही. परंतु काही असले तरी गावात दारू नाही आली. त्यामुळे सुरगावाला अजून मान आहे. आणि

नवतरुणांनी, सेवादल सैनिकांनी गावाचे पुन्हा गोकुळ करायचे ठरवले आहे. आनंदरावांच्या गोष्टीचा बोलपट करून तेथील सेवादलाचे सैनिक गावोगाव दाखवणार आहेत. सुरगाव आदर्श करणार आहेत. त्यांना यश येवो.

❖

२. दुर्दैवी सीता

सीताचा नवरा गिरणीत होता. तीही गिरणीत काम करी. चिंचपोकळीजवळच्या एका जुनाट चाळीतील एका अंधाऱ्या खोलीत त्यांचा चिमुकला संसार. प्रथम ती कोकणातून मोठ्या हौसेने आली. गावचे लोक म्हणाले, ''सीता, नवऱ्याच्या रोजगारा वर चाललीस. जपून राहा मुंबईस. आता ये बाळंतपणाला. बाळंतपणाला मुलखातच यावे.' सीता लाजली. ती मुंबईला आली. कधी मुंबई तिने पाहिली नव्हती. इकडे तिकडे बघे. मुंबई पाहून तिला आश्चर्य वाटले. मुंबई कोकणचे मायपोट. प्रत्येक घरची दोनचार माणसे मुंबईला आहेत. मुंबई म्हणे कोणाची? मुंबई श्रमणाऱ्यांची.

रामाचे सीतेवर खूप प्रेम होते. तो तिला सिनेमाला नेई. त्याने तिला राणीची बाग दाखविली; भुलेश्वर, मुंबादेवी दाखविली; बाबुलनाथ, महालक्ष्मी, हँगिंग गार्डन, सारे दाखविले. सुट्टीच्या दिवशी एकदा दोघे चौपाटीवर गेली. दोघे शिंपा गोळा करीत होती. कोणी मुले वाळूत किल्ले रचीत होती. सीता किल्ला करू

लागली. रामा मदत करू लागला. असे दिवस जात होते. त्यांची ती लहानशी अंधारी खोली. तेथे प्रेमाचा प्रकाश होता.

परंतु रामाला आता निराळ्या लोकांची संगत लागली. तो जुगार खेळू लागला. पैसे जाऊ लागले.

'तुम्ही जुगार नका खेळू' ती म्हणाली.

'मोठे मोठे खेळतात. त्यात पाप नाही. पैसे मिळतील. मुलखात कौलारू घर बांधू. तेथे राम-सीतेचा जोडा राहील. मग हसशील, खेळशील' तो म्हणाला.

'घर बांधतो की वनवास भोगतो, कोणाला माहीत? पगार तर पुरत नाही.'

'वेडी. अग, पेरल्याशिवाय उगवत नाही. पेरलेला दाणा फुकट गेला असे का म्हणशील? आधी मनुष्य गमावतो. अनुभवाने शहाणा होतो. मग गेलेले परत मिळते. तुला सोन्याने मढवीन. तुझी मुलं साहेबांच्या मुलांप्रमाणं राहतील.'

'आपली मीठभाकर बरी. साहेबाची ऐट आपल्याला कशाला? मुलखातले लोक आपल्यापासून दूर पळतील. तुम्ही माझं ऐका. नको जुगार.'

'गप्प बस.'

तो उठून निघून गेला. ते तिरस्काराने उच्चारलेले 'गप्प बस' शब्द तिला लागले. तिचे डोळे भरून आले.

'तू गिरणीत कामाला चल उद्यापासून. मी विचारले आहे.'

'मला येईल का काम?'

'तेथे शेकडो बाया आहेत. मनापासून काम कर. शंभर पाऊणशे पगार मिळेल.'

'आणि तोही जुगारापायी जाईल.'

'बायकांनी चुरूचुरू बोलू नये.'

सीता आज गिरणीत गेली. मुलखातल्या मोकळ्या हवेतून आलेली ती मुलगी. चिमुकल्या अंधाऱ्या खोलीतही आनंदाने राहणारी ती आज गिरणीत गेली. जाताना त्याला भाकर दिलंन, स्वतःची बांधून घेतलंन. इतर बाया कुजबुजू लागल्या. परंतु एकदोघींनी तिला काम शिकविले. सुट्टीत भाकर खायला ती गेली. जवळची चटणी, कांदा तिने जवळच्या बायांनाही दिला. ती अजून उदार होती. मोकळी होती. सायंकाळी ती दमून घरी आली. चूल पेटवून स्वयंपाक करून ती पतीची वाट पाहत बसली. परंतु त्याचा पत्ता नाही. ती आडवी झाली. तो उशिरा आला. दार ठोठावलं त्यानं. ती उठली. तो शुद्धीत नव्हता.

'जेवायला चला' ती म्हणाली.

'मला दारू दे, स्पिरीट दे. म्हणे जेवायला चला. मला दारू लागते, समजलीस. ती पोटभर मला पाज. मिलमधून सारा पगार आण. याद राख.' तो नशेत बोलला. तिचे अश्रू थांबत ना. ती थकली होती. परंतु तिला भाकरी खाववेना. ती तशीच निजली. सकाळी तीच शिळी भाकरी घेऊन दोघं कामाला गेली. सीतेचा पगार आला. त्याने ताब्यात घेतला. तिच्या नेसूचे फाटले होते. परंतु कोण घेणार लुगडे? मागती तर मार खाती. आणि मिलच्या रेशनशॉपमधून धान्य आणी. परंतु पैसे दारूला हवेत म्हणून तो त्याचा काळाबाजार करी. घरात भाकरीला पीठ नाही, भाताला तांदूळ नाही. तो हॉटेलात राइसप्लेट खाई. सीतेला घरी उपवास. आठवड्याला आरंभी दोन-तीन दिवस घरात धान्य असे. पुढे तो ते नेई.

तिला दिवस गेले होते. आता तिला रजा होती. परंतु 'इतक्यात रजेवर कशाला आलीस?' तो म्हणे नि अंगावर धावे. ती गिरणीत जाऊन म्हणे, 'येऊ द्या मला कामावर!' तेथील अधिकारी म्हणे, 'कायद्याप्रमाणे ठेवता येत नाही.' हाल, अपमान, उपासमार, पोटात बाळ वाढणार कसा? ती रडे. बाळंतपणाला तिला मुलखात कोण पोचवणार? माहेरी कागद कोण लिहिणार?

एका इस्पितळात ती बाळंत झाली. तिला मुलगा झाला होता. परंतु बाळाला पाहून तिच्या पतीला आनंद वाटला नाही. कोण वाटणार पेढे? कोण करणार बाळाचे कौतुक? दहा दिवस झाले. ती घरी आली.

'मी हा मुलगा अनाथालयात नेऊन देतो. कशाला घरी ब्याद? त्याच्यासाठी पैसे कोठून आणायचे? माझ्या दारूच्या आड हे कारटे येईल. मी त्याला नेऊन देतो. घ्या, नाहीतर फेकून देईन असे सांगतो. ती संस्था घेईल' तो म्हणाला.

'काय बोलता तुम्ही? हे बाळ नेणार? सोन्यासारखे बाळ! मग मी कोणाला पाजू, कोणाला पाहू? बाळाला नेणार असाल तर माझे प्राणही घ्या.'

'तुझे प्राण घेतल्यावर दारूला पैसे कोठले? पोराची कटकट गेली म्हणजे तू कामाला लौकर जाशील. मला पैसे होतील आणि त्या पोराला गुंडाळून. चल आण लवकर.'

त्याने पोर उचलले. तिने आकांत मांडला. 'गप्प बस. ओरडायचे नाही. वरवंटा घालीन टाळक्यात. गप्प. तुझा पोर काही मरत नाही. जगात वाढेल. घरीच मरायचा, आजारी पडायचा. त्या संस्थेत वाढेल.'

मुलाला घेऊन तो गेला. पहाटेची वेळ. माटुंग्याच्या बाजूला तो गेला. तेथे संस्थेच्या दारात गुपचूप मूल ठेवून तो गेला. देवाचे वारे बाळाला अंगाई गीत म्हणत होते. भूमातेच्या मांडीवर बाळ झोपले होते. अनाथालयाच्या चालकांनी सकाळी ते बाळ नेले. बाळ चिमण्या डोळ्यांनी बघत होते. ते रडू लागले. कोण घेणार, पाजणार? परंतु संस्थेने काळजी घेतली. ते बाळ सर्वांचे प्रिय झाले, ते फार रडत नसे. जणू शहाणे होते.

ती तरुण माता करुण दशेत होती. तिच्या मातृहृदयाच्या चिंधड्या उडाल्या. तिला अन्न गोड लागेना. बाळाची आठवण येऊन पान्हा फुटे. ती झुरणीला लागली.

'कामाला जा उद्यापासून. बसून बसून मरशील. हात पाय हलव जरा. जा कामावर' तो म्हणाला. ती मिलमध्ये गेली. तेथे एक नवीन नर्स आली होती. ती म्हणाली, 'बाई, इतक्यात नका कामाला येऊ! दोन महिने झाले का?' 'बाई, नवरा घरी मारील. द्या काही काम– सांगा मालकाला.' ती म्हणाली. ती नर्स मॅनेजरकडे गेली व म्हणाली, 'काही हलके काम द्या तिला.'

'तुम्हांला काय गरज? कायदा आमच्या बोकांडी आहे. जाऊ दे तिला.' मॅनेजर म्हणाला.

ती घरी गेली. नवरा बोले, मारी. शेवटी इतर कामगार बाया एके दिवशी त्या नर्सला म्हणाल्या, 'ठेवा तिला कामावर. येथे आमच्याजवळचा तुकडा खाईल. घरी नरकयातना आहेत तिला.' त्या नर्सने मॅनेजरची समजूत घालून तिला हलके काम दिले. इतर बाया तिला चटणी भाकर थोडीथोडी देत.

'मूल का गेले?' त्या बाया विचारीत. तिचे अश्रू उत्तर देत.

पगाराचे थोडेतरी पैसे मागे रहावे, काही खायला घ्यायला होतील तिला वाटले. परंतु पगाराचा कागद होई त्या दिवशी नवरा हजर असे.

त्या महिन्यात तिने खोटेच सांगितले. 'मी गेले होते संडासात. पगाराचा कागद मिळाला नाही. दंडही झाला आहे.' परंतु त्याने चौकशी केली. ते खोटे होते.

'घरी तर ये सटव्ये, तुझा संडास काढतो' तो गरजला.

त्याने तिला मरेमरेतो झोडपले. सकाळी तिला उठवेना. तो कामाला गेला. ती विव्हळत होती, 'देवा नारायणा, मला ने, अंबाबाई, झोळाई, सोमजाई, मला ने' ती म्हणत होती. तो घरी आला. ती निश्चेष्ट होती.

'पुरे ढोंग. ऊठ रांडे' असे म्हणून त्याने लाथ मारली. परंतु हालचाल नाही. काही नाही. त्याने तीव्रपणे पाहिले. तो जवळ बसला.

'मेलीस की काय?' तो म्हणाला. उठून शेजाऱ्यांना जाऊन म्हणाला. 'बायको मेली काय, बघा हो.' ते आले. आयाबाया आल्या. कोणी डॉक्टरला आणले.

'मेली', डॉक्टर म्हणाला.

'हे सांगायची फी हवी का?'

'तर, मेल्याचे का फुकट सांगू?'

'तुला पैसे देऊन दारूला काय?'

डॉक्टर निघून गेला. रामा तेथे बसला होता. रागाने म्हणाला, 'इतक्यात मरायला फावलं तुला. दवाखान्यात तुला पाठवले बाळंतपणाला. त्याचे पैसे तरी फेडायचे होतेस माझे. आणि आता तुला जाळायला कोठून आणू पैसे? बोल की सटवे.'

शेजाऱ्यांनी सारी क्रिया केली. रामा नुसता बरोबर गेला. तिकडे अनाथालयात आज बाळ रडत होता.

दिवाळीचे दिवस. रामा मुलखात गेला. तुळशीची लग्ने लागली. रामाने नवीन नोवरी हेरून ठेवली. 'मार्गसरात येतो. बार उडवतो' तो म्हणाला. कोणी त्याला म्हणाला, 'अरे काही कामगार चार चार बायका करतात. त्यांचा पगार मिळावा म्हणून लग्न. द्यावा ओला सुका तुकडा, द्याव्या चिंध्या, आणि घ्यावा पगार. खेळावा जुगार, बघावा सिनेमा, प्यावी दारू. स्पिरिट. तुला एक बायको मिळायला काय पंचाईत?' रामा हसला. तो मुंबईस गेला. आणि म्होरं माघाच्या महिन्यात पुन्हा मुलखात जाऊन नव्या नोवरीला पर्णून तिला मुंबईस घेऊन आला. तीही गिरणीत कामाला लागली. घाण्याला जुंपली गेली. ती पहिली सीता धरित्रीमाईच्या पोटात गेली. आता या दुसऱ्या रमीचे काय होणार? दारूला नि जुगाराला माहीत! आणि मुलांची काळजी घेणारे अनाथालय आहेच!!

खरेच नको ही दारू. करा तिला दूर.

३. तारक देवता

दारू म्हणजे राक्षस, दारू म्हणजे सत्यानाश, दारूपायी माणूस माणुसकीला गमावून बसतो. तो गटारात लोळतो, लाचार होतो. नको ही दारू, गणपतरावही सर्वांना तोच उपदेश करतात. ते त्या व्यसनात सापडले होते. परंतु प्रभुकृपेने आणि स्वतःच्या प्रखर निश्चयाने ते त्या व्यसनातून मुक्त झाले.

एकदा गणपतराव एका गावाला दारुबंदीच्या प्रचाराला गेले होते. प्रथम सेवादलाच्या मुलांनी दारुबंदीची गाणी, पोवाडे यांचा कार्यक्रम केला. स्त्री-पुरुषांची तुफान गर्दी जमली होती. मधेच कोणी उठून उभा राही आणि म्हणे, 'दारू पीना हराम है.' पोवाडे ऐकून एक प्रकारचे नवचैतन्य सर्वांच्या मनात संचारले होते.

आणि आता गणपतराव उभे राहिले. तो साधा पोषाख. ती प्रसन्न कोमल मुद्रा, डोक्याला खादीचा रुमाल होता. अंगावर खादीचे उपरणे होते. ते बोलू लागले. लोक तन्मयतेने ऐकत होते.

'खरेच मी सांगतो की दारूपासून दूर रहा. दारूमुळे छप्पन कोटी यादव आपसांत लढून मेले. या भारतभूमीत दारू नको. दारू सोडता येते. मीही दारू पीत होतो. त्या व्यसनात मीही बुडालो होतो. दारूचे व्यसन अनेक कारणांमुळे जडते. कधी मित्रामुळे, कधी रोगामुळे, कधी दुःखाचा विसर पडावा म्हणून. मला का बरे लागले हे व्यसन? माझे पोट फार दुखे. नाना उपाय केले. परंतु पोटदुखी राहीना. मरण बरे परंतु नको वेदना, असे होई. एकदा एक मित्र म्हणाला,

'थोडी दारू घेऊन बघा. कदाचित थांबेल वेदना. निदान विसर तरी पडेल.' मला धैर्य होत नव्हते. परंतु एके दिवशी मी त्या दुकानात गेलो. दारू पाहिजे, असे शब्द तोंडातून बाहेर पडत ना. मी तसाच माघारा गेलो. मनाला शरम वाटत होती. संकोच वाटत होता. शेवटी त्या मित्रानेच एके दिवशी ती वस्तू आणून दिली. पहिला पेला पोटात गेला. वेडेवाकडे तोंड केले. परंतु अखेर मला ती सवय लागली. पोटदुखी गेली नाही. हे व्यसन मात्र बळावत चालले.

माझे वडील मोठे कर्मठ. वेदविद्येत पारंगत. ते तिकडे कोकणात एकटेच असत. परंतु त्यांचे वय झाले होते. मी त्यांना माझ्याकडे आणले. ते देवपूजा करीत. लहान नातवाला खेळवीत. परंतु एके दिवशी मी कचेरीत गेलो होतो. घरी वडील काहीतरी शोधीत होते. तो त्यांना ती लपवून ठेवलेली बाटली दिसली. तो ग्लास दिसला. त्यांना ती गोष्ट असह्य झाली. ते दिवसभर बेचैन होते.

मी रात्री घरी आलो.

'जेवायला चला', मी त्यांना म्हटले.

'मी येथे पाणीही पिणार नाही. मी येथून रात्रीच्या गाडीने जातो. दारू पिणाराकडे मी कसा राहू? तू येण्याची मी वाट पाहात होतो. मी वळकटी बांधून ठेवली आहे' ते म्हणाले.

आणि ते खरेच गेले. माझी धाकटी बहीण शिकलेली होती. एका इंग्रजी शाळेत ती शिकवी. ती एकटीच होती. तिचा सर्वांना आधार. लहानपणीच तिचा पती निवर्तला. व्रती जीवन जणू ती जगत होती. ती सेवामूर्ती होती! माझे वडील तिच्याकडे गेले. ते तिला म्हणाले,

'तो मुलगा असून नसल्यासारखा. तूच माझा मुलगा. शेवटचे दिवस येथे तुझ्याकडे जावोत.' ते तेथे राहात होते. माझे व्यसन चालू होते. एकदा कचेरीतील ५०० रुपयांचा चेक वटवायला म्हणून निघालो. वाटेत दारू प्यालो. तो चेक कोठे पडला, गेला, कळलेही नाही. फजिती होती. बेअब्रूची पाळी होती. नोकरीही गेली असती. माझ्या बहिणीला मी तार केली की पाचशे रुपये पाठव, आणि बिचारीने पाठवले. बहीण सर्वांना आधार देत होती. माझ्यावर तिचे प्रेम होते. मीच तिला शिकवले होते. परंतु मी दारूत बुडालो.

वडिलांना फार वाईट वाटे. त्या पाचशे रुपयांची गोष्ट त्यांना कळली. लौकर डोळे मिटोत असे त्यांना वाटू लागले. ते शेवटी आजारी पडले. त्यांचे मन खचले. ते अंथरुणाला खिळले. माझ्या बहिणीने रजा घेतली. ती सेवा करीत होती. एके दिवशी वडील तिला म्हणाले,

'गणपतीला बोलव. शेवटचे दोन शब्द त्याला सांगेन. म्हणावं नातवालाही घेऊन ये. त्याला शेवटचे पाहीन.'

आणि बहिणीचे पत्र आले. मी मुलाला घेऊन बहिणीकडे

गेलो. वडील अंथरुणावर होते. त्यांनी नातवाला जवळ घेतले. डोळ्यांत पाणी आणून ते म्हणाले.

'तू लहान आहेस. देव तुझा सांभाळ करो. गणपती, अरे नीट वागतास तर या मुलाला काही कमी पडले नसते. परंतु तुझ्याजवळ दिडकी उरणार नाही. प्रभूची इच्छा.'

मी बोललो नाही. वडिलांचे पाय चेपीत बसलो. मी काही वाईट मनुष्य नव्हतो. परंतु एका दारूमुळे सर्वांची मान खाली व्हायला मी कारणीभूत झालो होतो. थोर पितृहृदयाला मी दुखवले होते, जखमी केले होते, ते पाप मला जाळी, ते मला पोळी. परंतु व्यसन सुटत नव्हते.

आणि ती रात्र आली. मी घरातून बाहेर पडलो. खूप दारू प्यालो. रात्रभर जवळ जवळ बाहेर होतो. एका मैदानात पडून होतो. बारा-दोनचा सुमार. थंडगार वारा होता. दंवही टपटप पडत होते. मी उठलो. अजून पुरी शुद्ध नव्हती. आणि मी घरी आलो. सारे सामसूम होते.

माझ्या बहिणीने दाराला कडी लावली नव्हती. ती वडिलांजवळ बसलेली होती. दिवा मिणमिण करीत होता. वडिलांची प्राणज्योतही मंदावत चालली होती. मी त्यांच्याजवळ बसलो. मला एकदम रडू आले. मी मोठ्याने काहीतरी बडबडून रडू लागलो. वाड्यातील मंडळींस वडील गेले, असे वाटले. शेजारची स्त्री-पुरुष माणसे दाराशी बाहेर जमली. माझी सत्त्वशील बहीण! सारे दुःख नि फजिती गिळून ती शांतपणे बाहेर जाऊन त्या लोकांना म्हणाली, 'अजून प्राण आहे. भावाला अनेक आठवणी येऊन त्याला हुंदका आला. निजा तुम्ही. तुम्हांला त्रास झाला.'

शेजारची मंडळी गेली, झोपली. किती करुणगंभीर प्रसंग! केवढा फजीतवाडा! परंतु माझी बहीण धीरोदात्तपणे सारे सहन करीत होती. तोंडाने गीता म्हणत होती; आणि जवळच्या अंथरुणावर मी पडलो.

आता उजाडले होते. वडील शांत दृष्टीने पाहत होते.

'गणपती' त्यांनी हाक मारली.

'काय?'

'माझ्या कपाळाला भस्म लाव. तुला लहानपणी रुद्र शिकवला होता. ते रुद्रमंत्र म्हण. ते पवित्र वेदमंत्र ऐकता ऐकता नि मनात म्हणता म्हणता मला मरण येवो.'

'तुम्ही मला क्षमा करा.'

'पिता नेहमीच क्षमा करतो. क्षमा देवाजवळ माग. तो चांगली बुद्धी देणारा.'

त्यांना बोलवेना. मी त्यांच्या कपाळाला भस्म लावले. मी रुद्र मंत्र म्हणत होतो. जवळ बहीण होती. माझा लहान मुलगा तेथे होता. वडिलांनी त्याच्या डोक्यावर क्षणभर हात ठेवला. आणि तेही रुद्र म्हणू लागले. त्यांचा आवाज मंद होत गेला. थांबला. दृष्टी मिटली. मी रुद्र म्हणत होतो. रुद्र संपला. मी वडिलांकडे पाहिले. ते मृत्युंजय शंकराकडे कधीच गेले होते. माझी बहीण मला म्हणाली,

'रडायची वेळ नाही. हे धन्य मरण आहे. परंतु तू प्रतिज्ञा कर की, दारूला शिवणार नाही. तरच त्यांच्या आत्म्यास शांती! ते तर म्हणाले की, मी क्षमा केली आहे. त्या क्षमेला पात्र हो. कर प्रतिज्ञा.'

ती बहीण नव्हती. ती तारक देवता होती. चुकलेल्या

भावाला सत्पथावर आणणारी ती माझी गुरुदेवता होता. आणि मी प्रतिज्ञा केली. वडील तर गेले आणि माझी दारूही गेली. पेन्शन घेतल्यापासून मी दारुबंदीचा प्रचार करीत असतो. माझा मुलगा आपल्या पायावर उभा आहे. मी फकिरी पत्करली आहे. या सेवादलाच्या मुलांबरोबर मी हिंडतो. माझे अनुभव सांगतो. दारू सोडता येते, हे माझ्या अनुभवावरून सांगतो. परंतु प्रखर निश्चय हवा. प्रभूची कृपाही हवी. बंधुभगिनींनो, नको ही दारू. दारूपायी देशाचे दोन-तीनशे कोटी रुपये जातात. हेच पैसे जर तुमच्या संसारांत राहिले तर देशाला तेज चढेल. हे दोनतीनशे कोटी रुपये देशाच्या संसारात खेळत राहतील. कुटुंबात समाधान नांदेल. डोळे रडणार नाहीत, हृदये जळणार नाहीत, हाल-अपेष्टा कमी होतील. संसार सोन्यासारखे होतील. मी अधिक काय सांगू? गावात दारू ठेवणार नसाल, चोरट्या भट्ट्या नष्ट करणार असाल तर हात वर करा." शेकडो हात वर झाले. आणि खरोखरच आसपास सर्वत्र दारुबंदी होऊ लागली. किती छान, किती सुरेख, नाही?

❖

४. सावित्रीचा सुका

'आई, बाबा कधी येतील?'

'तू नीज रे राजा.'

'मी नाही निजत जा. बाबा मला खाऊ घेऊन येणार होते, चेंडू आणणार होते. रबरी चेंडू.'

'खाऊ आणला तर सकाळी खा. चेंडू त्यांनी आणला तर सकाळी खेळ. कोण नेणार आहे तुझा खाऊ, तुझा खेळ? नीज. तुझे डोळे झोपेस आले आहेत.'

आणि बाळ झोपला. सावित्री वाट पाहात होती. नाही नाही ते विचार तिच्या मनात येत होते. तिच्या नवऱ्याचे नाव सुका. कोठून त्याला दारूचे व्यसन लागले हरी जाणे! ती माहेराहून लहान बाळाला घेऊन आली. तो ते नवीन प्रकार दिसले. ती एक रात्र तिला आठवली. भयंकर रात्र! सुका घरी तर्र होऊन आला होता. त्याला आणखी पैसे हवे होते. तुझ्या आईने दिले असतील. तू एकटी पोर तुझ्या आईची. 'दिले होते की नाही पैसे? दे ते पैसे.' असे म्हणून तो दरडावीत होता.

'पैसे संपले. बाळाला दूध लागते. अंगावर दूध नाही. नाही पैसे. बाळाला आता दूध कोठून?' ती म्हणाली.

'तुझ्या बाळाला दूध हवे. आणि बाळाच्या बापाला दारू नको?' असे म्हणून तो पाळण्याकडे धावला. तिने त्याला लोटले दूर! ती तरुण माता नागिणीप्रमाणे चवताळली होती. तो कोपऱ्यात पडला. तिला वाटले त्याला झोप लागली. आणि तिचाही पुढे डोळा लागला. परंतु एकदम ती दचकून उठली. बाळ रडला असे तिला वाटले. ती पाळण्याजवळ गेली. कोठे आहे बाळ? बाळ नाही. ती घाबरली. बाळाला घेऊन पती कोठे गेला? मध्यरात्र होऊन गेली होती. एकाएकी तिला काही शब्द आठवले. ती घरातून बाणाप्रमाणे बाहेर पडली. कोठे जात होती ती? सर्वत्र सामसूम होते. मध्येच कुठे कुत्रे भुंके, गाढव ओरडे. तिला भान नव्हते. ती पहा नदी वाहत आहे, जणू अखंड प्रार्थना म्हणत आहे. तिला कोणी तरी नदीकडे जात आहे असे दिसले. तिच्या पायांत वाऱ्याची गती आली. तिने गाठले त्याला. तिने त्याचा हात पकडला.

'माझे बाळ द्या' ती ओरडली.

'ते माझे आहे' तो म्हणाला.

'देता की नाही? कोण आहात तुम्ही? राक्षस का काय? कोठे चाललात बाळाला घेऊन?'

'नदीत बुडवायला.'

'तुमची जीभ झडत कशी नाही?'

'अधिक बोलू नकोस. तुलाही नदीत फेकीन.'

'द्या माझे बाळ.'

'दूर हो मुकाट्याने, नाहीतर गळा दाबीन.'

तिने त्याच्या हाताला कडकडून चावा घेतला. बाळ खाली पडले. तिने पटकन् उचलले. बाळ रडत होते. मऊ मातीत ते पडले होते. ती त्याला घेऊन निघाली. तो सैतानाप्रमाणे धावून आला. तिने बाळ खाली ठेवले; आणि त्याला दूर लोटले. पलीकडे खळगा होता. तो त्यात पडला. ती मुलाला घेऊन पळत निघाली. पाठीमागे बघत नव्हती. आले एकदाचे घर आणि तिचे डोळे गळू लागले. ती बाळाला पाजीत होती. मृत्यूच्या तोंडातून परत आलेले बाळ! तिच्या स्तनांत अपार पान्हा दाटला होता. बाळ पीत होता. पितापिता झोपला. तिने त्याला पाळण्यात ठेवले; आणि ती पतीची वाट पाहत बसली. तो येईल असे तिला वाटे. परंतु पहाट झाली तरी पत्ता नाही. कोंबडा आरवला. गावात हालचाल सुरू झाली. कोठे जाते वाजत होते. दळणाच्या ओव्या कानांवर येत होत्या.

दाराला कडी लावून सावित्री निघाली. लगबगीने ती आली. त्या जागेपाशी आली. सुकाचे डोके दगडावर आपटले होते. तो तिरमिरी येऊन तेथे पडला होता. ती त्याच्याजवळ बसली. तिने पदर फाडून जखम बांधली. तिने त्याला सावध केले, उठविले. हात धरून ती त्याला घरीं घेऊन आली. तिने अंथरुणावर त्याला निजविले. तिने देवाचे आभार मानले.

आता चांगलेच उजाडले होते. सावित्रीने भांडी घासली, पाणी आणले. चूल पेटवून तिने भाकरी केली.

'उठा, भाकर खा.' ती सुकाला म्हणाली.

'बाळ कोठे आहे?' त्याने विचारले.

'पाळण्यात आहे.'

'पाळण्यात आहे की पाण्यात?'

'असे काय वेड्यासारखे बोलता. बाळ पाळण्यात आहे.'

'खरेच?'

'हो खरेच.'

इतक्यात पाळणा हलू लागला. मुलाने नेत्रपुष्पे उघडली होती. तिने त्याला उचलून जवळ घेतले. सुका अंथरुणावर बसला होता.

'बघा हसतो आहे' ती म्हणाली.

'दे, मी घेतो' तो म्हणाला. त्याचा हात दुखत होता; त्या हातावर तिचे दात उठले होते.

'माझ्या डोक्याला काय लागले? हाताला काय झाले?' त्याने विचारले.

'मागून सांगेन' ती म्हणाली. तिचे डोळे भरून आले. ती बाळाला तेथेच ठेवून चुलीजवळ गेली. ती भाकरी करीत बसली. सुकाने मुलाचे मुके घेतले. नंतर त्याला पाळण्यात ठेवून तो हातपाय तोंड धुवून आला. तो तेथे बसला. त्याने भाकर खाल्ली.

'सांग मला सारे' तो म्हणाला.

'या बाळाची शपथ. आजपासून दारू नका पिऊ. शपथ घ्या. मग सारे सांगेन' ती म्हणाली.

तिने त्याला सारी हकीगत सांगितली. तो मुलाकडे पहात होता. त्याने त्यास एकदम उचलून घेतले नि हृदयाशी घट्ट धरले.

'उदंड आयुष्याचा हो' तो म्हणाला.

काही दिवस बरे गेले. परंतु दारू कमी झाली तरी सुटली नाही. एखादे वेळेस तालुक्याच्या ठिकाणी तो बाजाराला म्हणून जाई आणि तिकडेच झिंगून पडे. कोणी गावकरी गाडीत घालून त्याला आणीत. दारू पिणाऱ्याच्या घरी सदैव चिंता, शाश्वती कशाची नाही. आज सावित्री तशीच काळजीत होती.

गाडी जोरात येत होती. घरी जायचे म्हणून बैल पळत होते. घंटा घणघण वाजत होत्या. रस्त्यात अंधार होता. तो गाडीवानाला रस्त्यात काही तरी पांढरे दिसले. त्याने कासरा खेचला.

'कोणीतरी रस्त्यात पडले आहे' तो म्हणाला. व्याख्याते, गाडीवान, व्याख्यात्यांना नेण्यासाठी आलेले मित्र सारे खाली उतरले. रस्त्यात ती व्यक्ती बेशुद्ध पडली होती.

'हा तर सुका, सावित्रीचा सुका. पुन्हा दारू पिऊन आला' गावकरी म्हणाले. 'आपली गाडी त्याच्या अंगावरून जाती तर तो मरता. गाडीवानाला दिसले काही तरी, त्याने बैल थांबवले म्हणून वाचला.' व्याख्याते म्हणाले.

'सावित्रीच्या बांगड्यांचा जोर' कोणी म्हणाले.

त्यांनी सुकाला उचलून गाडीत ठेवले. कोणी पायी चालू लागले. आणि गाडी एकदाची गावात आली. व्याख्याते तडक सभेकडे गेले. सुकाला घरी पोचविण्यात आले. सावित्रीचा जीव खाली पडला.

व्याख्यात्यांनी सभेत दारूबंदीवरच जोर दिला. ते ताजे उदाहरण होते. 'गावात दारू नका ठेवू. दारू म्हणजे दुःख, दारू म्हणजे संकट. दारूमुळे धर्म बुडतो, माणुसकी जाते, कर्ज होते, संसाराचा विचका होतो. दारू म्हणजे जिवंतपणाचा नरक'– पुष्कळ ते बोलले. सकाळच्या वेळी दुसऱ्या दिवशी व्याख्याते सुकाच्या घरी गेले. सुकाने प्रणाम केला. सावित्री पाया पडली.

'तुमची कृपा म्हणून कुंकू राहिले' ती स्फुंदत म्हणाली.

'कृपा देवाची. परंतु आजपासून दारू पिणार नाही अशी यांनी शपथ घ्यावी. संकल्प करावा. हा महात्माजींचा फोटो येथे

मी लावतो. त्याला साक्ष ठेवून प्रतिज्ञा करा.' व्याख्याते म्हणाले.

शेवटी सुकाने महात्माजींच्या फोटोस साक्षी ठेवून शपथ घेतली. त्याची दारू सुटली. त्याच्या घरात हल्ली आनंद आहे. त्याचा मुलगा राजीव मोठा झाला आहे. दर शुक्रवारी महात्माजींच्या फोटोस तो हार घालतो व 'आम्हा सर्वांस सद्‌बुद्धी द्या', अशी प्रार्थना करतो.

❖

५. मोदगावची कहाणी

एक आटपाट गाव होते. त्याचे नाव मोदगाव. मोदगाव म्हणजे आनंदाचे गाव. सारे सुखी होते. कधी भांडण नाही, तंटा नाही. एकमेकांस मदत करीत. भाऊ भाऊ म्हणून सारे नांदत.

परंतु कोणी तरी त्या गावात दारू आणली. नवीन वस्तू! हळूहळू तिचे व्यसन लागले. गावात रोज उठून मारामारी नि कटकटी. स्त्रियांचे अश्रू संपत ना. मुलांचे हाल थांबत ना. गावाचे वैभव लोपले. गाव भिकारी झाला. शेते नीट पिकत ना. झाडांवर फळे नीट येत ना, गुरे दूध देतनाशी झाली. विहिरी आटू लागल्या. गावात पाप फार झाले.

तो पाहा. एक मुलगा दीनवाणा आहे. आई मरून गेलेली. बाप दारुडा. मुलगा त्या शेतात पडला आहे. नाही खायला, नाही ल्यायला. पहाटेची वेळ झाली. आकाशात कृत्तिकांचा पुंजका दिसत होता. कोठून तरी सुगंध आला. मुलगा जागा झाला, तो एका रथातून देवता जात आहे असे त्याला दिसले.

'थांब, आई जगदंबे' तो रथापुढे होऊन म्हणाला.

'काय रे बाळ?' ती विश्वमाता म्हणाली.

'आई, आमच्या गावाची अशी का दशा? शेते-भाते पिकत नाहीत. गायी दूध देत नाहीत. आम्हा मुलांना खायला नाही. आयाबाया रडतात. मोठी माणसं भांडतात. का हे असे?'

'तुमच्या गावात दारू आली. जेथे दारू असते, तेथे मी भाग्य ठेवीत नाही. रात्रंदिवस सेवा करणाऱ्या आयाबाया, त्यांच्या डोळ्यांतून जेथे अश्रू गळतात, त्या गावाला मी शाप देते.'

'आमचा गाव दारू सोडील तर?'

'पुन्हा भाग्य येईल. मोदगाव पुन्हा मोदाने, आनंदाने भरल्या गोकुळासारखा गजबजेल.'

'आम्ही तसे करू, आई.'

'करा. पुन्हा उतू नका, मातू नका.'

मुलाने प्रणाम केला. भाग्यदेवतेचा रथ गेला. मुलगा तेथेच झोपला. आता उजाडले. पाखरांनी त्याला जागे केले. सूर्यकिरणांनी गुदगुल्या केल्या. तो उठला, गावात आला. सांगू लागला की, 'मला देवता भेटली'. त्याच्याभोवती सारा गाव जमला, ती वार्ता ऐकून मायबहिणींचे डोळे भरून आले. एक म्हातारी म्हणाली, 'खरे आहे पोराचे म्हणणे. गावातील दारू दूर करा. पुन्हा सर्वांचे संसार सोन्यासारखे होतील.'

त्रिपुरीपौर्णिमा जवळच होती. त्रिपुरासुरास शंकराने जाळले. शरीर, हृदय, बुद्धी या तिन्ही पुरांना व्यापणाऱ्या दारूच्या असुराला नष्ट करायचे लोकांनी ठरविले. त्रिपुरी पौर्णिमेला दारूचा पुतळा करून लोकांनी वाजतगाजत गावाबाहेर नेला नि जाळला. आणि परत येताना भाग्यदेवतेची पालखी मिरवत आणली. सारा गाव लतापल्लवांनी शृंगारला होता. सर्वजण रात्री

टिपऱ्या खेळले. गोफ विणला. ऐक्य-देवतेची गाणी म्हटली. प्रतिवर्षी त्रिपुरी-पौर्णिमेला दारूचा पुतळा जाळतात. भाग्यदेवतेचा उत्सव करतात. त्या दिवशी सारे प्रतिज्ञा करतात, 'गावात दारू आणणार नाही. कोर्टकचेरीत जाणार नाही. गावात ज्ञान, उद्योग, प्रेम, स्वच्छता आणू.' आणि पुन्हा त्या गावात भाग्य आले. मोदगाव मोदाचा झाला, तेथील लोक सुखी झाले. तसे आपण सारे होऊ या!!!

❖ ❖ ❖

साधना प्रकाशनाचे मान्यवर लेखक

यदुनाथ थत्ते

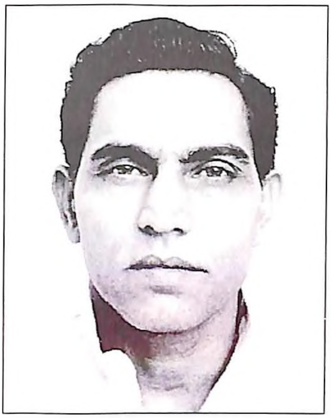

हमीद दलवाई

ग. प्र. प्रधान

मधु दंडवते

सदानंद वर्दे

लीलाधर हेगडे

साने गुरुजींचे निवडक वाङ्मय

कुमार गटासाठी

१. सुंदर पत्रे
२. बापूजींच्या गोड गोष्टी
३. माझी दैवते
४. कुमारांपुढील कार्य
५. दिगंबर राय
६. जीवनाचे शिल्पकार
७. भारतीय नारी
८. लोकमान्य टिळक
९. आपले नेहरू
१०. भगवान श्रीकृष्ण
११. कावळे
१२. मोरी गाय
१३. साक्षरतेच्या कथा
१४. दारुबंदीच्या कथा
१५. श्रीशिवराय
१६. सोनसाखळी
१७. शबरी
१८. सुंदर कथा
१९. मुलांसाठी फुले
२०. यज्ञ
२१. त्यागातील वैभव
२२. गोड गोष्टी
भाग १ ते १० (संच)
२३. श्यामची आई
२४. चंद्रभागेच्या वाळवंटी
२५. मेघ चियांग / इतर गोष्टी
२६. विचारगाथा
२७. विश्वदर्शन
२८. विश्वभारती
२९. हिमालयातील शिखरे
३०. आव्हाने
३१. अमोल गोष्टी
३२. विश्राम
३३. गोप्या
३४. मिरी
३५. दुर्दैवी
३६. आपण सारे भाऊ
३७. स्वर्गीय ठेवा

• •

मोठ्या गटासाठी

१. नवा प्रयोग
२. सती
३. क्रांती
४. तीन मुले
५. समाजधर्म
६. राष्ट्रीय हिंदुधर्म
७. स्त्री-जीवन
८. रामाचा शेला
९. भारतीय संस्कृती
१०. भारताचा शोध
११. नवजीवन
१२. स्वप्न आणि सत्य

साधना प्रकाशन
४३१ शनिवार पेठ, पुणे ४११ ०३०. फोन : ४४५१७२४